

ז'בוטינסקי כמדינאי וכמנהיג לעמו: כיצד היה מגיב על בעיות זמננו?

בנציון נתניהו

גבירותי ורבותי, חברים וידידי,

ייתכן שהנושא שעליו אדבר כאן כבר נידון במידה ידועה על ידי המרצים הרבים שקידמוני ב'שנת ז'בוטינסקי' זו. אבל מאחר שנושא זה קשור לדעתי לעיקר מפעל חייו של ז'בוטינסקי, לרוב מאמציו ולגדולי הישגיו – ואני אומר זאת אף שאין אני ממעיט כלל את ערך הישגיו בתחומים אחרים – וכן מפני שיש לנושא זה השלכות על הבעיות שבפניהן אנו עומדים כיום – כדאי, כמדומני, להבהיר ולהדגיש את תוכנה והישגה של פעולתו המדינית, את אופייה של מנהיגותו הלאומית ואת הלקח שאפשר ללמוד מכל אלה בקביעת עמדותינו וכיווני דרכינו במאבק המיוחד שאנו נתונים בו. ואולם קודם כול אעיר הערות אחדות, שעשויות לסייע להבהרת דברי.

ז'בוטינסקי היה ציוני מדיני, כלומר הרצלאי. הוא העריץ את הרצל כמנהיג, כהוגה דעות וכסולל דרך חדשה ונכונה בהשקפתו על שאלת היהודים ופתרונה. כהרצל העריך את התפתחות האנטישמיות וראה בבירור את היעד שלה: לשים קץ לנוכחותם של היהודים בכל אמצעי, ובכלל זה גירוש או השמדה; וכהרצל ראה ז'בוטינסקי את פתרון השאלה רק בהקמתה של מדינה עצמאית, שתקלוט את היהודים הנתונים בסכנה. ואולם כיצד תוקם מדינה כזו כשאין עוד מקום על כדור הארץ שלא נכבש על ידי אחת מאומות העולם? ז'בוטינסקי ראה אפשרות אחת בלבד: להשפיע על המדינה שתמשול בארץ היעודה, שתיתן לעם ישראל, בעד תמורות מסוימות, זכויות באותה ארץ, ובכללן שלטון יהודי על ההגנה, העלייה, הקרקעות, המכס, וכל הדרוש לפיתוח התיישבות. זו היתה אותה 'אפשרות יחידה', שלהשגתה הקדיש הרצל את כל מאמציו. אבל הרצל מת; נפסקה התנופה המדינית שחולל; בטורקיה עלו לשלטון 'הטורקים הצעירים', שהתנגדותם העקרונית לציונות היתה חזקה אף מזו של הסולטן עבדול חמיד; והציונות חזרה להתקדם בארץ-ישראל עקב בצד אגודל, בקושי רב ובתנאים של טורקיה באותו זמן.

ז'בוטינסקי נתן יד לפעולה בשיטה זו, אבל אין להסיק מכך שנעשה 'ציוני מעשי'. אף

* הרצאת הנעילה של נאומי 'שנת ז'בוטינסקי' שנישאה באוניברסיטת תל-אביב ב-4 במרס 2001.

לרגע אחד לא האמין במה שהאמינו הציונים המעשיים בזמנו – שההתיישבות האטית בארץ־ישראל תביא סוף־סוף להתהוותו של רוב יהודי ובאמצעותו לתקומת המדינה. כהרצל, ידע ז'בוטינסקי, שבמוקדם או במאוחר יפסיקו הטורקים את ההתיישבות היהודית לגמרי; אבל כאנטי־טריטוריאליסטן מושבע, היה בטוח שאין סיכוי לתקומתם המדינית של היהודים אלא בארץ מולדתם העתיקה, וחשב שיש לשמר את מה שהושג בארץ־מ־1882 ואילך על ידי דור שלם של מתיישבים חלוצים, ואף לחזק הישגים אלה במידת האפשר כדי שיוכלו לשמש סעד למעש הגדול, המעש המדיני, לכשתגיע שעתו. מובן שאיש לא יכול היה באותו זמן לשער אימתי תגיע אותה שעה, אבל אין ספק שככל שאר הציונים המדיניים, ציפה אף ז'בוטינסקי להתפוררותה של טורקיה, למרות מה שנראה היה שהתפוררות זו נדחתה על ידי המהפכה של 'הטורקים הצעירים'. מטעם זה ודאי תמך בעמדתו של נורדאו, שראה את עיקר תפקידו בקונגרס התשיעי בדרישה שדרש מן הציונים 'להתאזר בסבלנות', ולהסתפק לפי שעה בחיזוק התנועה הציונית על ידי טיפוח ערכיה והרחבת שורותיה, למרות מה שהתנאים המדיניים של זמנו לא הבטיחו, לדעתו, כלום. דרישה זו הושמעה ב־1909, חמש שנים אחר הסתלקותו של הרצל, ש'חיכה לחלוקת טורקיה עם השעון ביד'. אבל השעון, שכוון על ידי ההיסטוריה העולמית, לא מיהר לצלצל. עברו חמש שנים נוספות ואירע מאורע כביר: פרצה מלחמת העולם הראשונה; טורקיה נכנסה למלחמה לצד גרמניה – והשעון ההיסטורי השמיע את צלצולו. באה ההזדמנות הגדולה שהציונות ציפתה לה, וז'בוטינסקי נאחו בה ואינו מרפה. ברור לו שכדי להשיג את מטרת הציונות יש צורך להקים צבא יהודי שיילחם נגד טורקיה בחזית ארץ־ישראל. כך תינתן לעם היהודי ההזדמנות להשתתף בכיבוש הארץ ואחר כך בהכרעה על גורלה.

לבדו פיתח בהדרגה את רעיונו, עד שהותאם למציאות היהודית המיוחדת שיצרה המלחמה באירופה, ובייחוד באנגליה. הוא מצא, אמנם, שותפים אחדים לדעותיו, וגם עוזרים בודדים שסייעו לו בהפצתן, אבל את העול העיקרי של המאבק על רעיונו נשא על שכמו שלו. הוא היה המטיף הראשי לתכניתו, והוא גם שימש המטרה העיקרית שאליה כיוונו המתנגדים את חיצייהם. והמתנגדים היו, קודם כול, בעלי בריתו לשעבר, מנהיגיה ופקידיה של ההסתדרות הציונית. זו הכריזה על ניטרליות במלחמה וראתה בהקמת צבא יהודי, שיילחם לצד אנגליה בחזית ארץ־ישראל, סכנה לקיום המושבות היהודיות ולכלל המפעל הציוני בארץ. ז'בוטינסקי לא זלזל בטענת מתנגדיו, שהפעילות להקמת צבא יהודי תהפוך את 'הטורקים הצעירים', מושלי טורקיה, ממתנגדים עקרוניים למטרות הציונות לאויבים פעילים, העלולים להרוס עד היסוד את כל מה שבנתה התנועה הציונית בארץ. לאמתו של דבר, עמדה סכנה זו לנגד עיניו גם בתקופה שקדמה למלחמה, כשניהל את התעמולה הציונית בטורקיה (ב־1909-1910), ומפני כן נמנע באותם הימים מכל צעד שהיה עלול לגרום למהפך מסוכן בעמדתם של הטורקים כלפי הציונות. אבל עכשיו נשתנה יחסו לסכנה זו. היא נראתה לו משנית במעלה ודלת ערך לעומת הסיכוי שנפתח לפני עם ישראל לגאול את עצמו ממארת הגלות ולהחזיר לעצמו חיי עם תקינים.

כדי לשכך את ההתנגדות הציונית לפעילותו, הוא מציע למנהיגי ההסתדרות הציונית

שיכריו על פעילותו כעל עניין פרטי של אדם שאינו שייך לארגונים; אבל המנהיגות הציונית לא הסתפקה בכך. היא השתדלה להפריע לתעמולה למען הגדוד בכל דרך אפשרית; והביקורת הקשה שהוטחה בז'בוטינסקי, וכן השנאה שעוררה ביקורת זו, עשו כמובן את שלהם. וכך הוא מנהל את התעמולה לטובת הגדוד מתוך מלחמה ברוב הגדול של הציונים, וכן ביהודי הגטו החיים באנגליה, וביוצאי הגטו, העילית של יהודי אנגליה, שהתנזרו ברובם מכל פעילות ציונית, ובמתבוללים היהודים רבי-ההשפעה, שהפגינו עוינות כלפי כל יזמה שהעידה על קיומה של לאומיות יהודית. ובמלחמה זו עומד ז'בוטינסקי בגבורה ובעקשנות, עד שהוא פורץ את חזית ההתנגדות ומגיע סוף-סוף לרגע ניצחוננו, והאיש הבודד רואה פתאום את עצמו מוקף הסכמה, אהדה והערצה. אין אני יודע בתולדות ישראל משהו דומה למלחמת יחיד כזו שנסיימה בהישג רב-ערך כזה. אמנם גם הרצל התחיל לבדו את מלחמתו הגדולה לשם מדינת-היהודים, אלא שעד מהרה הוקף מכל צד תומכים. וכן יש להזכיר כאן את שמו של וייצמן, שצעד תחילה לבדו לקראת מטרותיו הציוניות; אלא שלא כז'בוטינסקי, פעל זמן רב 'בסתר' – כלומר נמנע מהופעות פומביות עד שרכש לו עמדה של השפעה מדינית, שהעניקה לו מיד תמיכה ציבורית. ואם שונה היה וייצמן מז'בוטינסקי מבחינה זו, רב היה הדמיון ביניהם מבחינה אחרת: לשניהם היה חלק מכריע בהסטת ההיסטוריה היהודית מן העמדה העקרה של הציונות הרשמית, שדגלה בזמן המלחמה בניטרליות, לעמדת בעלת ברית של מעצמות ההסכמה.

במאבקו על הקמת הגדוד נתגלה ז'בוטינסקי לא רק כתעמלן גדול וכלוחם נאמן לדעותיו, אלא גם כמדינאי צופה עתידות עמו, כשעם זה לא היה נתון במסיבות שאפשר היה להבחין בהן סימנים של קבע, וכשהעולם כולו היה נתון ברציפות לשינויים כבירים ומרחיקי לכת מחמת הקרבות האדירים שהתחוללו בזירות שונות. מדינאי שרואה במצב כזה את הנולד שייך לסוג העליון של המדינאים – הסוג המחונן בכישרונות מיוחדים. למדינאי מסוג זה מה שנראָה כאל"ף ביי"ת, כדבר ברור וגלוי שאין להטיל בו ספק, נראה לאנשים בעלי שכל רגיל תמוה, סתום ובלתי ניתן להוכחה. מכאן נבע גם הקושי המיוחד, שז'בוטינסקי נתקל בו במהלך תעמולתו. צריך היה לשכנע אנשים, שיסייעו לתכניותיו מתוך אמונה בדברים שעתידים היו להתרחש, אבל קשה היה מאוד להוכיח שיתרחשו. הנה, לדוגמה, אחדים מדברים אלה: (א) גרמניה תפסיד במלחמה; (ב) אנגליה תילחם במזרח הקרוב; (ג) האימפריה הטורקית תחוסל ותחולק; (ד) לעם היהודי תינתן ההזדמנות לתבוע את חידוש בעלותו על מולדתו; (ה) תביעה זו תיענה בחיוב אם היהודים יסייעו למדינות ההסכמה; (ו) סיוע זה עשוי לקבל כמה צורות, אבל הוא חייב להיות, קודם כול, צבאי; (ז) יש בכוחו של העם היהודי להקים גדודי צבא שילחמו בשמו. מתוך עשרה אנשים ששמעו טענות אלו ואת ההוכחות שז'בוטינסקי הביא לאמתותן, אולי שניים הסכימו ורק אחד שוכנע, אבל אין פירושו של דבר שהסכים להתגייס. ומחומר אנושי כזה היה ז'בוטינסקי צריך להקים את הגדוד.

ויש לציין דבר נוסף: במשך כל המאבק העצום הזה, במשך כל הסערה המשתוללת סביבו, שומר ז'בוטינסקי על קור רוחו, על שיקוליו ההגיוניים, ובמשך כל הזמן הזה הוא מנסח את דעותיו ובהירות ובדייקנות, בקפדנות של איש מדע, שבדרך בהירות את הבעיות

הנדונות לפני שהוא מציע את פתרונו. כי מדיניותו של ז'בוטינסקי באותם הימים, ימי מלחמתו על הקמת הגדוד, לא היתה ביסודה פרי של השערות, אלא של ניתוח זהיר של הנתונים. והוא הדין במאבקיו על רעיונותיו המדיניים בתקופות מאוחרות יותר. בכל אלפי העמודים שבהם הגן על דעותיו, קשה למצוא פסקה שנכתבה כלאחר יד, שאינה מבוססת על ידע ממש ועל סברות הגיוניות. כי לפני שבא לשכנע אחרים, צריך היה קודם כול לשכנע את עצמו בנכונות הדרך שהוא מציע – ולא רק בנכונותה, אלא גם בהכרחיותה. במאמר אחד, שכתב נגד סטפן וייז, המנהיג הציוני האמריקני, הוא כותב:

לפני הרבה, הרבה זמן אמר לי כעסן אחד על מנהיג זה: מעלה אחת גדולה יש לו לד"ר וייז: הוא אומר מה שהוא חושב. אולם חסרון אחד גדול לו: הוא אינו חושב.

ב'הערכה זו', מוסיף ז'בוטינסקי,

לא האמנתי מעולם ואין אני מאמין בה גם כיום, אולם אני חייב להודות, כי היום (בקוראי את הדין-יחשבון על נאומו) הבינותי את פשרה של אמרה זו. כי 'לחשוב' פירושו להתעמק; לפני שאומרים משהו על איזה ענין – יש, כמובן, 'לחשוב' עליו; אולם לפני ש'חושבים' צריך להתבונן, להקשיב, להכיר את התעודות והמקורות, כלומר, יש ללמוד ולחקור.

אכן, זה היה מנהגו של ז'בוטינסקי. הוא בדק, חקר, למד וניתח כל בעיה שעסק בה. הוא היה איש מלומד, מלומד מאוד, ששאב את ידיעותיו מתחומים רבים, מספרויות שונות שבלשונו שלט, אבל תמיד היה מרכזו ועוגן לדעותיו, כמו לכל אדם רבי-ידע, שיש לו אידאל, ובייחוד – כמו במקרה של ז'בוטינסקי – שרואה בהגנה על ענייני עמו את התפקיד הראשי של חייו. שירותו בגדוד הפסיק את פעולתו המדינית, אבל עוד לפני שהוא יוצא ממנו מתגלה המדינאי שבו, כמובן, בצורה תאורטית בלבד. ב־1918 הוא נמצא בארץ-ישראל והוא רואה, שהמשטר שהוקם בה על ידי הצבא הבריטי, עושה לצחוק וללעג את הכרזת בלפור; הוא מבזה את היהודים, מתעלם מזכויותיהם, נותן עמדות שלטון חשובות לערבים ומסית אותם להתנגד להכרזת בלפור. באותה שנה הוא כותב לד"ר וייצמן מכתב, ובו הוא מציין בפרטות את מעשי העוול שנעשו על ידי משטר זה ליהודים, מתוך הנחה שווייצמן, נציגם של הציונים, יפעל נגד כל התופעות הללו. ז'בוטינסקי ראה בתופעות אלו תקדימים, שאם לא יבוטלו, ישתרשו ויהוו נוהג, שיטה של ממשל אנטי-ציוני, שימנע את הגשמתה של הכרזת בלפור. הוא חזר על פניות אלו, וכן על אזהרותיו, פעם אחר פעם ב־1919 ואחר כך ב־1920. אבל שיטת האפליה נגד היהודים נמשכה גם לאחר שבוטל המשטר הצבאי וסמואל נתמנה לנציב עליון בארץ. בלפור ולויד ג'ורג', שבחרו בו לתפקיד זה, היו בטוחים שסמואל, היהודי והציוני, ישליט בארץ יחס חיובי לתכנית הבית הלאומי; אבל התברר שסמואל היה 'אדם חלש', כמו שהגדיר אותו אחר כך לויד ג'ורג', בלי שידע ודאי את סוד חולשתו, שלא היתה אלא חולשה של יהודי גלותי, שלא נועז לעמוד בפני הפקידות האנטישמית, שהקיפה אותו בארץ, ובפני משרד המושבות, שגם הוא כבר התחיל להתנער מן הציונות ותמך בתוקף

באותה פקידות. כלום פעל וייצמן במשך כל אותה תקופה? ודאי שפעל, וגם עשה רבות; אבל פעל על פי דרכו, מתוך הסתייעות בראשי המדינאות הבריטית ובגורמים אחרים, שתמכו בציונות. כך בא אישור המנדט ביולי 1922, פרי מדיניותה של ממשלת לויד ג'ורג', שנפלה חודשים אחדים לאחר מכן. ז'בוטינסקי יודע להעריך את המנדט, והוא מייחס את הישגו במידה רבה לווייצמן. במכתב אל זה האחרון דן ז'בוטינסקי במנדט, וכותב:

זהו מסמך עצום ואידיאלי. את מגרעותיו אתה יודע בעצמך, אבל מצד שני אין בו שום דבר, אפילו משפט אחד, שבנתיחה משפטי דקדקני יפגע באפשרות להשיג את מטרותינו המרחיקות לכת ביותר – אפילו את מדינת היהודים.

ובמכתב לסוקולוב ז'בוטינסקי כותב:

קבל נא את ברכת-החג שלי על אישור המנדט הארץ-ישראלי. את מגרעותיו יודעים כולנו, אך עם כל החסרונות אודה גם אני – אחד המבקרים המחמירים ביותר – כי טרם היה בדברי ימינו, אחרי גלות בבל, דוקומנט בעל ערך ענקי כזה.

הוא הזכיר את מגרעות המנדט ודן בהן עם חבריו; המנדט לא היה הצ'רטר של הרצל. היו בו הרבה התחייבויות חשובות, אבל חסר היה כמה התחייבויות מפורשות, שהיו נראות להרצל כ'עיקר שחסר מן הספר'. אמנם לפי פירוש קפדני של המנדט היו האנגלים מחויבים לסייע לציונות, כפי שציין ז'בוטינסקי, אבל הביצוע בכל התחומים החיוניים – ההגנה, העלייה, הקרקעות, חוקי המכס, וכדומה – היה תלוי בהם בלבד. זה לא היה צ'רטר שהרצל היה מוכן לקבל; ובכל זאת, חשב ז'בוטינסקי, המנדט עשוי לשמש בסיס לתביעות צודקות וחוקיות, שבעל המנדט יתקשה להתעלם מהן. ז'בוטינסקי היה אז חבר ההנהלה הציונית, והוא ראה שהאנגלים מצמצמים את זכויות היהודים, שהם מתעלמים מהתחייבויותיהם לחבר הלאומים, אותן ההתחייבויות שנוסחו בבריר במנדט, ועכשיו גם ראה – לצערו ולתימהונו – שווייצמן נמנע ממלחמה גלויה על מילוי ההתחייבויות המפורשות הללו. ז'בוטינסקי מוכיח, שהאנגלים פועלים בשיטתיות למניעת הקמתו של רוב יהודי, לעיכוב התפתחותו של היישוב בארץ, ועם זה הם מחזקים את מעמדם של הערבים; והוא דורש להגיב על כך בהאשמות חריפות, במחאות פומביות ובגיוס תמיכה מדינית לציונות גם באנגליה וגם מחוץ לה. הוא טוען, שאם לא ייעשו דברים אלה והציונות תשלים עם הפגיעות בזכויותיה, תוכרנה ההגבלות כצודקות ומקובלות, כחלק מן המצב הטבעי והנורמלי, והציונות תיכנס בהדרגה למצר, שלא יהיה לה ממנו מוצא. אבל וייצמן מסרב ללכת בדרכו. הוא מוכן להציג את טענות היהודים בשיחותיו עם הפקידים הבריטיים; הוא מוכן לנסות לשכנע אותם וגם להסתייע בזה בידידיו בין האנגלים, אבל הוא מסרב לתת לכל זה צורה של התנגשות כי הוא חושש מניתוק הקשרים, משינוי היחסים עם אנגליה לרעה במידה ששוב לא יהיה אפשר לתקנם. הוא מודיע להנהלה שהוא פועל לתיקון המצב לפי מיטב הכרתו וכמידת יכולתו, אבל אין הוא מוכן ליצור קרע עם אנגליה – ואם אין פעולתו משייעה את רצונה, הוא מבקש לשחררו מתפקידו. כל חברי ההנהלה תומכים בווייצמן, וז'בוטינסקי הבודד מתפטר מן

ההנהלה ואפילו מן החברות בהסתדרות הציונית. הוא הגיע לידי מסקנה, שתנועה זו והנהגה זו לא יביאו לגאולת ישראל.

שוב הוא איש בודד בדעותיו ובעמדותיו המדיניות, איש בודד ללא שום תמיכה, לא ארגונית, לא כספית ולא אידאולוגית. אבל עוברות רק שנים אחדות, והאיש הבודד מרכז סביבו שוב תנועת עם, שמתארגנת עד מהרה כמפלגה – מפלגה שהולכת וגוברת וגואה, ומטחת בלא הפסק ביקורת קשה במדיניות הכניעה של ההנהגה הציונית, בעוד היא מצביעה על דרך המאבק שהציונות צריכה לעלות עליה ללא דיחוי. מפלגה זו מגעת לשיא כוחה ב־1931 בקונגרס השבעה עשר, שבו הוכרז וייצמן להתפטר מעמדתו, בלא שהדבר פתח בפני ז'בוטינסקי אפשרות לפעולה המדינית שדגל בה. הוא חש שמצבו של העם היהודי אינו מרשה דחייה נוספת של פעולה זו, והוא משתדל להסיט את מפלגתו לעמדה שתאפשר לו ולמפלגה פעילות עצמאית, בלתי תלויה בהסתדרות הציונית. אך מאמציו בכיוון זה נתקלים בהתנגדות מצד שותפיו להנהגת המפלגה, וז'בוטינסקי רואה הכרח לעצמו לפנות ישירות לכל חברי המפלגה בבקשה שיתמכו בו ובתכניתו. הרוב המכריע נענה לו בהתלהבות; וכך הוא עולה סוף־סוף על הדרך שבה הוא יכול לנהל מאבק עצמאי נגד המדיניות הבריטית בארץ־ישראל – מאבק שהיה בעיניו דחוף והכרחי להצלת העם היהודי.

בספטמבר 1935 נוסדה ההסתדרות הציונית החדשה, ועם ייסודה של הסתדרות זו מתחלת פעולתו של ז'בוטינסקי כמדינאי – או נכון יותר: מתחדשת פעולה זו, אם נביא בחשבון מה שעשה בתחום זה בקשר להקמתו של הגדוד – וכמו כן מתחלת פעולתו כמנהיג – לא של מפלגה בהסתדרות הציונית, אלא של הסתדרות עצמאית, שלפי מספר חבריה לא היתה קטנה מן ההסתדרות הציונית המסורתית. שלוש עשרה שנה של מאמצים עצומים קדמו ליצירה זו – שלוש עשרה שנה שבהן התחזק היישוב, אבל התחזקו גם אויבי הציונות והתעצמו שונאיו בנפש של עם ישראל, אלה שדגלו באנטישמיות הנאצית. במשך שנים אלו לא נעשה, לדעת ז'בוטינסקי, שום מאמץ רציני לפרוץ את המצור שהציונות היתה נתונה בו, ולפתוח את הדרך להקמת מדינת היהודים. אין ספק שז'בוטינסקי האמין שאילו הקדים את פרישתו מן ההסתדרות הציונית, היה נעשה משהו בעל משמעות לתיקון המצב החמור. ואכן, עיון זהיר במאמציו ובהישגיו בתקופת פעולתו כמדינאי עצמאי – תקופה קצרה מאוד, שבאה לאחר שכבר גובשה ונשתרשה המדיניות האנטי־ציונית של אנגליה – מביא אותנו לכלל מסקנה שאמונה זו היה לה על מה לסמוך.

הוא העביר את מרכז התנועה מפריז ללונדון, מפני שעדיין ביקש לברר סופית אם יהיה אפשר להחזיר את אנגליה בהדרגה, אף אם לא בבת־אחת, לעמדה פרו־ציונית. זו לא היתה עוד אנגליה של ימי בלפור, אבל עדיין מצא בה תמיכה בציונות – תמיכה שעוד היה אפשר להשתמש בה, והוא נאחז בעובדה זו ועושה מעשה רב. ב־1936 הוא מגייס רבים מחברי הפרלמנט הבריטי לגילוי התנגדות לתכנית המועצה המחוקקת, שהוכנה על ידי ווקופ, נציב בריטניה בארץ – תכנית שעלולה היתה, בהגשמתה, להביא להרס הציונות. המועצה המחוקקת נועדה להיות בת עשרים ושמונה חברים, ובהם ארבעה עשר ערבים, שמונה יהודים ושישה אנגלים, פרט לנציב העליון, שלו ניתנה זכות וטו. לא קשה להעריך את המשמעות שהיתה

עלולה להיות לחקיקות של גוף זה על עתידו של היישוב. אבל ההתנגדות שנתקלה בה התכנית בבית הנבחרים הניעה את הממשלה להפסיק את הדיון בה, וכך לא קיבלה את אישור הפרלמנט. ביולי 1937 הוא זוכה להישג דומה. הוא משפיע על ראשי חבריו של הפרלמנט, ועל צ'רצ'יל לרדות את תכנית חלוקת הארץ שהציעה ועדת פיל. שוב ניתנה לציונות ארכה של נשימה. אבל לא היה בזה, כמובן, משום ערובה לשינוי מדיניותו של משרד המושבות, ולאמתו של דבר, מדיניות זו לא נשתנתה, ורק עברה לפסים אחרים. בינתיים פרצו הפרעות של 1936, שנערכו, כמו הפרעות שקדמו להן, בעידודה של הפקידות הבריטית בארץ, וז'בוטינסקי פותח בהתקפה המדינית, שעליה כבר המליץ לפני זמן רב. הוא מתחיל לגייס את מדינות חבר הלאומים שהיו מעוניינות בהגירת יהודים מארצותיהן.

באפריל 1936 הוא רואה את הרוזן רצ'ינסקי, שגריר פולניה בלונדון, ומכין את הקרקע לפעולתו המדינית בפולניה. ביוני הוא נפגש עם הקולונל בק, שר החוץ הידוע של פולניה, ומעורר אותו לדרוש מבריטניה שתפעל בהתאם להתחייבויותיה. לאחר חודש הוא נפגש שוב עם בק, והלה נותן הוראות לשגריר פולניה בלונדון להבהיר לאידן, שר החוץ הבריטי, את החשיבות המרובה שפולניה מייחסת להגירה יהודית לארץ-ישראל. בספטמבר הוא נפגש עם ראש ממשלת פולניה, הגנרל סלבוויסקלדקובסקי, ואחר כך עם המרשל ריז'וֹ-שְׁמִיגְלִי - האיש החזק בממשלה הפולנית אחר מותו של פילסודסקי. השיחות מסתיימות בתוצאות חיוביות וממשלת פולניה דורשת מחבר הלאומים לדון בשאלת ההגירה היהודית וגם תובעת שיתוף נציג מְשֻׁלָה בוועדת המנדטים של החבר. העיתונות הפולנית הרשמית והצבאית נותנת פרסום רב לכל הצעדים הללו. על ידי פעולות אלו ופעולות נוספות נוצרו יחסי ידידות עם ממשלת פולניה, שהיו מעין ברית בפועל בינה ובין ההסתדרות הציונית החדשה. מדיניות דומה טיפח ז'בוטינסקי עם רומניה על ידי פגישתו עם המלך קרול ביולי 1937 ואחר כך על ידי שיחותיו עם שר החוץ של רומניה, פֶּטְרִסקוֹ-קוֹמֶן, ועם הרוזן רצ'ינסקי, שגריר פולניה באותה ארץ. אך עוד קודם לכן, בינואר 1938, נפגש ז'בוטינסקי עם בְּנֶשׁ, נשיא צ'כוסלובקיה, ואחר כך עם שר החוץ שלו, קמיל קרופֶטֶה. באותה השנה הוא גם נפגש עם ו' מונטיֶרס, שר החוץ של לטביה, ועם מדינאים אחרים, ובכללם אִימֶן דה וֶלְרֶה, נשיא אירלנד. המטרה המדינית של כל השיחות הללו היתה ארגון ועידה של מדינות אירופיות שתהיינה מוכנות להפעיל לחץ על בריטניה ולהקים חזית אחידה בחבר הלאומים נגד התנהגותה בארץ-ישראל. לא אוכל, כמובן, להאריך כאן בזה, ורק אציין שבזמן שעמד לרשותו של ז'בוטינסקי - הזמן הקצר של שתי שנים וחצי - כבר הושגה הסכמתן של שבע מדינות להשתתף בוועידה זו.

המטרה השנייה שלשמה פעל היתה הגשמתה של תכנית ה'העפלה' או העלייה החופשית לארץ. הוא מציע תכנית זו כבר ב־1932 כאמצעי להתגבר על ההגבלות הקשות שהטילה הממשלה הבריטית על העלייה. ניסיונות של 'העפלה' בדרכים שונות נעשו סמוך לאותו הזמן, אבל ביצוע התכנית בהיקף ובארגון שהבטיחו הישגים רבי-ערך היה אפשרי רק על ידי ההסתדרות הציונית החדשה (הצ"ח). זו התחילה לטפל בעלייה בקצב גובר והולך זמן קצר לאחר שנוסדה. הרחבת הפעילות לא היתה אפשרית בלי תמיכתה של ממשלת פולניה,

שהמציאה דרכונים לכל יהודי פולני שרצה לעלות לארץ, ובלי עזרתה של ממשלת רומניה, שסיפקה לעולים אלה אשרות מעבר לקונסטנצה (נמל ההפלגה של רומניה) בלא שהיו להם אישורי כניסה לשום ארץ יעד. סיוען של מדינות אלו הובטח, כמובן, על ידי היחסים שטיפח ז'בוטינסקי עם ממשלותיהן, וכך לבשה העלייה שניהלה הצ"ח ממדים ניכרים, ואלה הלכו וגדלו. בעקבות פעילותה התחילו באותה פעילות עצמה גם אגודות פרטיות, שרוב חבריהן השתייכו אף הם לתנועת ז'בוטינסקי, ולבסוף נצטרפה לאותה הפעילות גם ההסתדרות הציונית, בראשות מפלגות השמאל, שבתחילה התנגדו לה ואף גינו אותה בחריפות. ארגוני הביון הבריטי הטעימו בהודעותיהם על עלייה זו את קשריה לארגון הצבאי הלאומי, ודאי מפני שסבורים היו שהדחף להתפתחותה והסיוע שקיבלה ניתנו לה בעיקר על ידי ארגון זה; כמו כן סיכמו את מספר העולים ה'בלתי חוקיים' עד סוף שנת 1940 ב־50 אלף. קרוב לוודאי שמספר זה כלל גם תיירים רבים שהתיישבו בארץ ללא רישיון וגם מספר מצומצם של עולים שנכנסו לארץ מצפון. על כל פנים, לפי המקורות היהודיים, הגיע מספר המעפילים (בספינות) בשנים 1934-1942 ל־32 אלף. יותר ממחציתם הביאה הצ"ח, כרבע מהם הביאו ארגונים פרטיים, והשאר הסוכנות היהודית. באותן השנים היתה עלייה זו חשובה ביותר מכמה בחינות – קודם כול מפני שהצילה רבבות של יהודים; שנית, מפני שהגבירה את כוחו של היישוב; ושלישית, מפני שחזקה את כוחו של האצ"ל, שלשורותיו הזרימה מספר ניכר של לוחמים. ובוה אני מגיע להישג השלישי והחשוב ביותר של ז'בוטינסקי: תרומתו להקמת הארגון הצבאי הלאומי, שהוא היה מפקדו הראשי. גם הישג זה נתאפשר, כמובן, רק מפני שהשתחרר מכפיפותו להסתדרות הציונית.

הארגון הצבאי הלאומי נוסד, או נכון יותר: גובש סופית ב־1937, ופעולתו הגדולה הראשונה – לאחר שורה ארוכה של פעולות בעלות ערך – היתה שבירתה של שיטת ההבלגה שדגלה בה ההסתדרות הציונית. ז'בוטינסקי בחן ושקל בזהירות את המשמעות שהיתה לשבירת ההבלגה, והגיע לכלל מסקנה שהיא גם מוסרית וגם הכרחית מבחינה צבאית ומדינית. הוא ראה בטרור הערבי לא את פעולתן של כנופיות בודדות, אלא שיטת מלחמה של עם אחד בעם אחר, ובמלחמה כזו, בין עם לעם, אי־אפשר להימנע, טען ז'בוטינסקי, מפגיעה בחפים מפשע. 'אם תפרוץ מלחמה', כתב ב־1938 (הוא התכוון כמובן למלחמה בין מדינות ה'ציר' ובין מתנגדיהן),

נדרוש כולנו פה אחד הסגר־יים והסגר־יבשה על אדמת השונא, להרעיב את תושביה, כולל הנשים והטף, החפים מפשע; ואחרי התקפת־המטוסים הראשונה על לונדון ופאריס נצפה להתקפת אוירונים על שטוטגארט ומילאן, שגם בהן רבו נשים וטף. אין מלחמה ללא פגיעות בחפים מפשע כמו שאין מלחמה בלא מלחמת אחים באחים. לכן ארורה היא כל מלחמה וכל צרותיה, תגר ומגן גם יחד.

נימוקים אלה הניעו את ז'בוטינסקי לאשר ללא היסוס את הפרת ההבלגה, ותגובת הארגון על הטרור הערבי לא איחרה לבוא. תגובה זו, שנעשתה תחילה בהדרגה, אך לסוף בעצמה רבה, לפי הוראתו של ז'בוטינסקי, הכריחה את הערבים לצמצם ואף להפסיק את ההתקפות

על היהודים, והפנתה את רוב מרצם למלחמה באנגלים. תגובה זו העידה שהארגון הצבאי הלאומי כבר היה באותו זמן כוח רציני, וחשוב לציין שגידול כוחו והתפתחותו נתאפשרו במידה רבה על ידי הממשלה הפולנית, שסיפקה לארגון כמויות גדולות של נשק ואימנה רבים מלוחמיו והרבה מקציניו. גם דבר זה נתאפשר, כמובן, הודות ליחסים שיצר ז'בוטינסקי עם פולניה על ידי פעולתו המדינית.

לנו ברור, שאלמלא פרצה המלחמה ואלמלא הושמד שלישי של עם ישראל – השלישי שכלל את עיקר התנועה הלאומית – היה הלחץ הגובר שהפעיל ז'בוטינסקי על ידי העלייה החופשית, מלחמת המחתרות, גיוסן של מדינות שונות לעזרת הציונות, ונוסף על כך – על ידי התעמולה נגד אנגליה, תעמולה שהיתה עתידה להתפשט ולהקיף גם את אמריקה – לנו ברור, שכל הגורמים הללו בצירופם היו מביכים את אנגליה במידה רבה כל כך ומכבידים כל כך על מעמדה המדיני, שהיתה מתעוררת בה קריאה גוברת והולכת מצד רובם של מנהיגי ומדינאי לוותר על המנדט ולצאת מן הארץ. אבל מזלו הרע של עמנו גרם שלא זו תהיה התוצאה. מכל מקום עלה בידי לוחמי האצ"ל, בעזרתם של אנשי לח"י שפרשו ממנו, וזמנית גם בעזרת אנשי ה'הגנה', לגרום להתמוטטותו של השלטון הבריטי ולהגיע מתוך כך לתוצאה המקווה. סמאטס, המדינאי והמפקד המפורסם, העריך מאוד את וייצמן ואת תרומתו לציונות, אבל קבע ללא היסוס שלוחמי הרוויזיוניסטים היו אלה שהכריחו את הבריטים להיכנע, וההיסטוריה תציין, אמר, שהיה זה ז'בוטינסקי שהביא להקמתה של מדינת ישראל.

אני חושב שלמרות מה שהארכתי לדבר, השמטתי הרבה דברים שמן הראוי היה לציין. הרשו לי רק להעיר לפני סיום דברי הערות אחרות על העמדות המיוחדות שז'בוטינסקי היה נוקט, לדעתי, כלפי כמה מן הבעיות המטרידות אותנו כיום. ודאי יהיה מי שיטען, שהערות מסוג זה אינן ניתנות לביסוס משום בחינה, שהרי מטילות הן על שאלות ההווה פתרונות שניתנו לבעיות העבר. יש, כמובן, היגיון בטענה זו, אבל אין היא תואמת את כל המקרים, ובייחוד את המקרה שלפנינו. אילו היה מישוה מציע כיום לשער מה היה אומר, למשל, קלֶמֶנטו על עמדותיה של צרפת בזמן הזה, היינו אומרים שאין מקום להצעה כזו. ההיסטוריה מציבה לפני עמי העולם מזמן לזמן בעיות חדשות, שנוצרו בתנאים חדשים, וקשה היה בעבר אף לשערן, ועל כן לא היה אפשר להציע להן פתרונות. ואולם כשאנו מנסים להעלות על הדעת, אף אם בצורה היפותטית בלבד, שישים שנה אחר מותו של ז'בוטינסקי, מה היתה עשויה להיות עמדתו כלפי בעיותינו כיום, מאמינים אנו שיש טעם לגישה זו; וכשאנו קוראים את כתביו אנו כאילו שומעים אותו משיב לשאלותינו תשובות ברורות ומבוססות על הוכחות משכנעות.

מהי סיבתה של תחושה זו? סיבת הדבר, כפי שנראה לי, נעוצה בעובדה שהשאלה העיקרית שז'בוטינסקי טיפל בה, שאלת העם היהודי וכל הכרוך בה, נשארה ביסודה כפי שהיתה, אף על פי שנשתנה מצבו של עמנו מכמה וכמה בחינות חשובות. בגולה נשארו בעיית האנטישמיות, בעיית ההתבוללות ובעיית החינוך היהודי, או נכון יותר: היעדרו של חינוך ציוני; ובארץ נשארו הבעיה הערבית וכמעט כל השאלות החברתיות הפנימיות, אף על פי

שכמה מהן נשתנו בהיקפן וכתוצאה מכך במידת השפעתן. ז'בוטינסקי טיפל בכל הבעיות הללו, ודבריו כוללים תשובות מפורטות, שעשויות לדעתי לסייע לנו בזמננו. כאן נטפל רק באחת מבעיות אלו, שמעסקת אותנו כיום ביותר. אני מתכוון כמוכן לבעיה הערבית. כבר דיברתי על עמדתו בשאלת ההבלגה, שחזרה והונהגה בתוכנו אחר הסכם אוסלו – מה שמביא אותנו לשאלה בדבר דעתו על השגת הסכם, שיביא בעקבותיו שלום בין הערבים ליהודים. ז'בוטינסקי כבר באפשרותו של הסכם, שכתוצאה ממנו יתנערו הערבים משאיפתם לחסל את הכוח הציוני בארץ. הוא טען שכל עוד יראו הערבים סיכוי כלשהו להוציא שאיפה זו אל הפועל, ינסו לבצעה בכל דרך שהיא. ורק שני דברים יביאו קץ לסיכוי זה: רוב מכריע של היהודים בארץ וכוח מגן אדיר, שישכנע את הערבים שכל התגרות בו תביא להם רק נזק. התנהגותם של הערבים במדינת ישראל במשך חמישים שנות קיומה מאשרת, כמדומה, את דעתו של ז'בוטינסקי. הם עמדו בפני רוב יהודי מכריע וכוח צבאי שניצח את כל ארצות ערב. לעומת זה מלחמתם ביהודים בזמננו כאילו מכחשת דעה זו. ז'בוטינסקי היה בלי ספק משיב על כך שכמעט כל ההתקפות הערביות על היהודים, שהיינו עדים להן בשנים האחרונות, באו מצד ערבים היושבים בשטחים שהוצאו מרשותם של היהודים; שכוח המגן היהודי כמעט לא הופעל בשטחים אלה; וכן שברוב הזמן שעבר מהסכם אוסלו שלטה בתוכנו שיטת ההבלגה. במצב הנוכחי אין למצוא אפוא סתירה למסקנותיו של ז'בוטינסקי.

מכיוון שז'בוטינסקי כבר באפשרות של השגת שלום עם הערבים בזמננו, ברור שהיה כופר בהנחה שאפשר לנהל עמהם משא ומתן על מה שיש קוראים לו 'סיום הסכסוך'. בייחוד היתה נראית לו הנחה זו מופרכת בשעה שצד אחד שואף, הלכה למעשה, לא להסכם אלא להסדר שיביא לחיסולו של היריב. נוסף על כך, הניסיון ההיסטורי מעיד כמה קשה להביא ל'סיום הסכסוך' בכל מצב שהגידון בו הוא נושא טריטוריאלי, אפילו במקרים שהנגידים בין הצדדים הם קיצוניים פחות מכפי שהם במצבנו. יכולתי להביא כמה דוגמאות לכך, אבל אזכיר כאן רק אחת: אלזס-לורן – חבל ארץ שמהווה חלק פעוט ביחס גם מצרפת וגם מגרמניה, אבל הסכסוך עליו נמשך זמן ארוך מאוד, למרות מה שעבר פעם אחר פעם מידיה של מדינה אחת לידיה של האחרת, ולמרות מה שכל אחת משתי היריבות לא שאפה לספח את כל ארצה של השנייה, אלא רק אותו חלק פעוט בלבד.

אגע בקיצור בנקודה נוספת: זכות היהודים לשוב לארץ-ישראל. זכות זו נשענת, לפי ז'בוטינסקי, לא רק על העובדה שהיהודים היו בעלי הארץ ורוב תושביה במשך הרבה מאות שנים, וכן שהורחקו ממנה בכוח הזרוע, אלא גם על הטענה שהערבים תופסים שטח גדול בהרבה מזה של ארצות-הברית ואף משטחה של כל אירופה, ושצפיפות אוכלוסיו ברוב חלקיו היא מן הדלות שבעולם. אין זה מן הצדק, טען, שקיבוץ אחד ישלוט על שטח ענקי כזה, ואילו עם שאין לו ארץ יישאר תמיד חסר ארץ – בייחוד כשארצו, שנשללה ממנו, כלולה באותו מרחב. יסודה של טענה זו כבר נמצא בכתבי רוסו. ויש להוסיף לכך מה שגילה חקר תולדותינו במאה השביעית ולאחריה: בסופו של דבר, גורשו היהודים מארץ-ישראל לא על ידי הרומאים ואף לא על ידי הביזנטים, אלא על ידי הערבים, שכבשו את הארץ ב-636 לסה"נ; ומכאן שהם האחראים העיקריים למצבנו כעם חסר ארץ.

את הטענה שיש להפריד בין העמים היה ז'בוטינסקי דוחה כבלתי ראלית. תמיד יהיו כאן שני עמים, אמר, ואין סיבה שלא יחיו בהרמוניה וידידות, אם יהיו הערבים מוכנים לחיות במדינת היהודים כמיעוט שנהנה מזכויות אזרח שוות. מובן שלא היה מסכים לעולם להקים בתחומי ארצם של היהודים מדינה ערבית באיזה גודל שהוא. מי שדגל כמוהו בזכותם של היהודים לשלוט במולדתם בגבולותיה ההיסטוריים לא היה מעלה על דעתו שיוותרו מרצונם על איזה חבל מארצם, שהשתלטו עליו. נוסף על כך היה ודאי טוען שמדינה ערבית כזו לא תפחית אלא תגביר את שאיפתם של הערבים להשתלט על המדינה היהודית השכנה ולהרסה, מאחר שמדינתם תוכל לשמש גם בסיס לטרור וגם מקלט לו, וכן תוכל לשאוב סיוע מתמיד ממדינות ערב השכנות להשגת המטרה שתעמוד לנגד עיניהם.

ומכיוון שהיה מתנגד להקמת מדינה ערבית, ודאי שלא היה דואג לקביעת גבולותיה, ומוכן שלא היה רואה ב'גבולות מוסכמים' אמצעי להבטחת שלום. למאמינים באמצעי זה היה ודאי מזכיר שכל המלחמות מאז ומעולם באו על ידי פריצת 'גבולות מוסכמים' – פריצה, שבוצעה על פי הרוב על ידי שָׂכָן. כמו כן היה ודאי גם פוסל את ההנחה שאפשר להבטיח איזה גבול על ידי שורה של ביצורים אף באמצעים של הטכנולוגיה המודרנית. ודאי היה אומר שאפילו מעין חומת סין לא היתה עשויה למנוע כיום חדירות של אויב תוקפני – ולא של צבאו בלבד. גם טרוריסטים מעטים יכולים למצוא דרכים כדי ליצור פְּרֵצָה בכל מחסום, שדרכה ייכנסו ויצאו באין מפריע. והמסקנה שהיה מביא אותנו אליה היתה בלא ספק אחת ויחידה: גבולה של ארץ ניתן להבטחה רק על ידי כוח ההרתעה של עמה, כשעם זה רב־כמות מאויבו המתנכל לו, ובייחוד עדיף עליו בכוחו הצבאי, וחדור רוח גבורה ואורך רוח, המכשירים אותו להילחם בכל עת על ארצו במחיר כל סבל וקרֶבֶן.

כמו כן היה ז'בוטינסקי, שדגל כל ימיו בשוויון זכויות ליהודים בארצות הגולה, מתנגד בלי ספק ליצירת שטחים בְּאֶרֶץ, שזכות הישיבה בהם תהא אסורה ליהודים, ואילו הערבים יוכלו לחיות מתוך שלוה וביטחון בכל חלקיה של ארץ־ישראל, לרבות תחומי הריכוז של היישוב היהודי. לעולם לא היה מסכים למצב של נחיתות יהודית באיזה חלק שהוא של ארץ מולדתם, והיה ודאי מטעים שמצב כזה לא רק שלא יסייע לשלום אלא יעורר בערבים רגשות בוז ליהודים, יגרום למתיחות מתמדת בין שני הקיבוצים וימנע נורמליזציה ביחסים שביניהם. אין ספק שז'בוטינסקי היה רואה את פתרון הבעיה בשוויון זכויות גמור שיינתן לכל תושבי הארץ על ידי שלטון תקיף, שיימצא בידי העם היהודי.

יכולתי להביא דוגמאות נוספות להמלצותיו של ז'בוטינסקי שהיו מתאימות לזמננו, אבל עלי לסכם ואוסיף רק הערות אלו: ז'בוטינסקי כמנהיג פעל מתוך שיכנוע ומתוך הסכמתם של עוזריו להוראותיו. הוא היה מוכן לשמוע בסבלנות כל דעה והצעה, וכן כל ביקורת, ובלבד שתתקבל על הדעת. כמו כן היה מוכן לשנות את דעתו, ואף לקבל את דעתם של אחרים, אם ראה בכך תועלת כלשהי – כלשהי! – למטרה העיקרית שלשמה פעל. אבל תמיד יש לזכור דבר חשוב אחד: גם כשהנהיג מפלגה של אופוזיציה וגם כשניהל הסתדרות עצמאית היה עליו לרכוש מצדדים, והדבר חייב אותו להבהיר את דעותיו ולנמק היטב כל

רעיון שדגל בו. זה היה תפקיד קשה לאין ערוך, שדרש מז'בוטינסקי מאמצים עצומים, כי היה עליו לגייס שותפים להשקפות שהיו זרות לעם היהודי – השקפות חדשות, שהתנגדו להלך רוחו ולאמונות שהיו רווחות בו זה דורות על דורות; ועל כן צריך היה ז'בוטינסקי ללוות את כל תכניותיו, וכל צעד שעשה להגשמתן, בהסברה מפורטת ובהפרכה ממושכת של טענות מתנגדיו בין הציונים והלא ציונים – כלומר בכל חלקי העם היהודי. כי מה שהיה ברור, גלוי ומובן כמעט מאליו לעמים אחרים, נראָה זר, מיותר ומסוכן לרובו של העם היהודי. ז'בוטינסקי היה צריך ללמד את עמו את האל"ף ב"ת של חיי מדינה, של מאבק פוליטי ומלחמת שחרור, ואין אני יודע עם אחר שזכה לפדגוג מעולה כמותו. הוא לימד את תורתו בצורה חוזרת ונשנית, עד שנקבעה במוחות תלמידיו, ורק מתוך שפע הרעיונות ועושר הגוונים, שהעניקה לה מחשבתו המקורית של ז'בוטינסקי, נראתה הרצאתו לא כחוזרת על עצמה אלא תמיד כחדשה ומלאה עניין גם לאלה שהכירו את עיקרי תכניותיו. והרשו לי, לסוף, להעיר על משהו שהיה חריג בניסיונו של ז'בוטינסקי. כל הפרוגנוזות שלו נתקיימו, כל מה שהבטיח שיקרה – קרה, ויודעו התרגלו כל כך לסמוך על הערכותיו, שייחסו לו סגולות של נביא. הוא חזה את חורבן יהדות אירופה, ובייחוד את חורבנה של יהדות אירופה המזרחית, מה שהביא אותו להעלות ב־1936 את תכנית היציאה ההמונית של היהודים – שקרא לה בשם אבקואציה – תכנית שגונתה בחריפות על ידי רוב המפלגות היהודיות, והציוניות בכללן, שעדיין לא הבחינו או בסכנה הנוראה שנסקפה לעם היהודי. לא היה כז'בוטינסקי מי שעמד בעוד מועד על המשמעות שהיתה להתעצמותו של היטלר על גורלם של יהודי אירופה, ומכאן אזהרותיו על החורבן הצפוי להם – חורבן, כפי שהדגיש, במלוא מובנה של המילה.¹ הוא חזר על אזהרות אלו פעם אחר פעם, בדומה לזו שהשמיע אחר הסכם מינכן (בנובמבר 1938):

בטוח אני שמימי המבול יפרצו את סכריהם בכל רחבי אזורי מגוריהם של יהודי מזרח אירופה, והסתערותם תהיה כה עזה שתעמיד בצל את שנאת יהודי אירופה ואת זעם הערבים גם יחד.

הוא ראה אפוא את בואה של שואה איומה, בלא שקישר אותה להתפרצות המלחמה, אותה המלחמה שאת בואה לא ניבא ואף שלל בתוקף. זוהי הטעות האחת והיחידה שאפשר למצוא בתחזיותיו של ז'בוטינסקי, טעות מפתעת וכמעט בלתי מובנת למי שמכיר את דרכו בניתוח תופעות היסטוריות ואת זהירותו המרובה בהסקת מסקנות. אף על פי כן נדמה לי שלא קשה להסבירה. הוא דחה ממצחשבותיו את האפשרות הנוראה, מפני שהבין את משמעותה לגבי העם היהודי. גם בלי התפרצותה של מלחמת העולם ראה את יהדות אירופה על סף החורבן; אבל בשעות שבהן נשאר רק עם עצמו, הרהר על מצב עמו ועשה את חשבון עולמו, ודאי ברור היה לו שאם תפרוץ מלחמה, תהפוך את החורבן לבלתי נמנע ותכפיל פי עשרה את

1. ראו מאמרי: 'מקומו של ז'בוטינסקי בתולדות ישראל', סדרת הרצאות בלימודי הציונות (7), חיפה 1981, עמ' 16-17; וראו גם את נאומו על ז'בוטינסקי, בהאומה, 40 (2002), עמ' 75-90.

מוראותיו; יש להניח שהעלה על דעתו את האפשרות שהמלחמה תביא קץ לכל תקוות העם, וניסה לפתות את עצמו בתקווה שהאסון לא יתרחש; ומשפרצה המלחמה הפך ז'בוטינסקי, כך נראָה לי, לאיש אחר. אני אומר זאת על יסוד פגישותי עמו גם לפני המלחמה (ב־1939) וגם אחר התפרצותה (ב־1940); הייתי בקרבתו בארצות־הברית בארבעת החודשים האחרונים לחייו, ולא אעיר כאן אלא על הפרט הבא. במשך כל התקופה הזאת היה תמיד עצוב, ולא ראיתי בחיי אדם עצוב ממנו. העצב כאילו רבץ עליו כהר. למרות מה שעשה מה שתפקידיו חייבו אותו, וביצע הכול בתבונה ובכישרון, לא היה מרוצה משום דבר. הוא ידע, כפי שמוכח מספרו האחרון, שהשמדת היהודים כבר התחילה – הבין שהיא נמשכת וגוברת, ואין ספק שזכר את הבטחתו של היטלר, וגם האמיץ שישתדל לקיים מה שהבטיח – כלומר, ש'אם תפרוץ מלחמה לא יישאר באירופה אף יהודי אחד'. מכאן נבעה הזותו, כפי שראיתיה. היא עוררה אותי להגדיר אותו במונח של ביאליק: 'האביר בן דמות היגון'.

ואולם אם כך נראָה ז'בוטינסקי אז, הרי כיום הוא נראָה לנו כפי שהיה ברוב ימיו: בטוח בדרכו, אמיץ ותקיף, מוכן תמיד להתנגד לכל עוול ולהילחם את מלחמת עמו. הוא משך את לב העם והקסים אותו, והוא יוסיף לעורר ולהלהיב את עמו כל עוד ירצה עם זה להילחם על קיומו, להיות נאמן לעתידו כמו שהיה נאמן לעברו.